

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу
Олександра Васильовича Островського
«Рецепція кінематографічного спадку Лукіно Вісконті в оптиці
мультимодального дискурс-аналізу»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю
034 «Культурологія» з галузі знань
03 «Гуманітарні науки»

Актуальність теми дисертації.

Дисертаційне дослідження Олександра Васильовича Островського «Рецепція кінематографічного спадку Лукіно Вісконті в оптиці мультимодального дискурс-аналізу» є науковою працею, яка претендує на внесення значущого вкладу в українське кінознавство та культурологію. Автор звертається до спадку Лукіно Вісконті — однієї з найвизначніших постатей італійського та європейського кіномистецтва — з метою дослідити роль музики в його фільмах крізь призму теорії мультимодального дискурс-аналізу. Актуальність обраної теми не викликає сумнівів. У час, коли дослідження аудіовізуальної взаємодії у фільмі виходить на передній план у світовій гуманітаристиці, українська академічна спільнота потребує нових підходів до осмислення медіатекстів.

Та й сама природа кінематографа вимагає застосування спеціалізованих аналітичних підходів. Автор майстерно аргументує актуальність теорії мультимодальності, яка з кінця минулого століття утверджується як провідний метод для аналізу медіатекстів. Її головна перевага, як показано в роботі, полягає у рівнозначному фокусі на різних модусах кінематографічного тексту, що дозволяє повноцінно розкрити процес формування глядацької інтерпретації. Дослідження ефективно демонструє, що значення фільму не є статичним і формується саме у взаємодії цих модусів, заохочуючи дослідників відійти від обмеженого аналізу одного домінуючого медіума та повністю зануритися у мультимедійну та мультимодальну сутність кіна.

Оцінка обґрунтованості наукових результатів дисертації, їх достовірності та новизни.

В дисертації відображено рівень наукового дослідження проблеми, джерельну базу, теоретичне підґрунтя; запроваджено підхід мультимодального дискурс-аналізу щодо кінематографічного спадку Л. Вісконті з увиразненням звукового та музичного модусів у стрічках режисера, окреслено історичний

процес формування теорії кіна з урахуванням ставлення теоретиків до різних складових медіума, зокрема, висвітлення ролі звукової компоненти на хронологічно різних етапах кінотеорії; визначено передумови становлення сприйняття фільму як тексту та прослідковано розвиток цієї ідеї в кінотеорії; проявлено можливості взаємодії різних медіа у кіні, особливо у контексті значення звукового чинника, за допомогою окреслення термінологічної різниці між поняттями «інтертекстуальність» та «інтермедіальність»; прослідковано становлення теорії мультимодальності, її термінологічний апарат та способи залучення у дослідження кіна; окреслено наявні підходи досліджень звуку та музики в кіні та ймовірність їхнього використання в межах мультимодального дискурс-аналізу; на основі творчої біографії Л. Вісконті окреслено релевантні для аналізу його фільмографії контексти з урахуванням специфіки звукових та музичних рішень; систематизовано зв'язок приватної бібліотеки Л. Вісконті з його творчістю, а також виявлено контекстуальні паралелі між звуковою виразністю стрічок початку ХХІ ст. і його кіномовою.

Дослідження постаті та творчості Лукіно Вісконті здійснено в контексті цілісного оприявнення ролі музики як вагомого чинника смислотворення; апробовані теоретичні засади мультимодальності в дослідженні з міждисциплінарним підходом до музичної культурології; окреслено становлення теорії кіна у поєднанні з дослідженнями звуку і музики у фільмах, семіотикою кіна та мультимодальним дискурс-аналізом; запропоновано контекстуальний підхід до аналізу та інтерпретації кінематографічного спадку режисера; окреслено кореляції між творчими підходами Л. Вісконті та звуковими стратегіями у стрічках європейського авторського кіна першої чверті ХХІ століття.

Достовірність наукових результатів дослідження оприлюднено шляхом апробації результатів праці, які висвітлюють основні положення дисертації. Надруковані у фахових журналах та збірках статті є одноосібними. Автором введено в науковий обіг теоретичні розробки відомих дослідників, серед яких Ж. Мельєс, В. Ліндсі, Г. Мюнстерберг, Р. Арнгайм, С. Ейзенштейн, Б. Балаж, А. Базен, З. Кракауер, У. Еко, Р. Барт, К. Метц, Ф. де Соссюр, Д. Бордвелл.

Здобувач повною мірою оволодів методологією наукової діяльності.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність та дотримання принципів академічної доброчесності.

За змістом дисертаційна робота Олександра Васильовича Островського повністю відповідає восьмому рівню Національної рамки кваліфікацій,

затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341, що зазначено у п. 5 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44. Дисертаційна робота є завершеною науковою працею і свідчить про дотримання принципів академічної доброчесності.

Розглянувши звіт подібності за результатами перевірки дисертаційної роботи на текстові співпадіння, можна зробити висновок, що дисертаційна робота Олександра Васильовича Островського є результатом самостійних досліджень здобувача і відповідає принципам академічної доброчесності. Використані ідеї, результати і тексти інших авторів мають належні посилання на відповідне джерело.

Дисертація складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (158 позицій), додатку.

Дисертація Олександра Васильовича Островського «Рецепція кінематографічного спадку Лукіно Вісконті в оптиці мультимодального дискурс-аналізу» за змістом відповідає спеціальності 034 «Культурологія» (галузь знань 03 «Гуманітарні науки»). Загальний обсяг роботи – 192 сторінки, із них 160 – основного тексту.

У вступі обґрунтовано вибір теми дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет, обґрунтовано методи дослідження, наукову новизну, розкрито практичне значення одержаних результатів, наведено дані про особистий внесок здобувача, апробацію та кількість публікацій.

У першому розділі дисертації розглянуто еволюцію кінотеоретичної думки від моменту зародження кінематографа до становлення мультимодальної теорії як актуального підходу до аналізу аудіовізуального мистецтва. Вказано, що вже на ранніх етапах розвитку кіномови домінував візуальний модус, з огляду на відсутність синхронного звуку, а поява звуку в 1927 році стимулювала перегляд функцій аудіального простору. Концепція «вертикального монтажу» Ейзенштейна та праці Т. Адорно й Г. Айслера стали підґрунтям для осмислення музики як невід'ємної частини кіномови. Подальші теоретичні зрушення, зокрема вплив семіотики (К. Метц, У. Еко, Р. Барт), посприяли переосмисленню кіна як мови, хоч і без жорстко фіксованої граматики. Кіно постає як засіб комунікації, де значення створюються у процесі сприйняття, а не лише кодуються автором.

Теорія мультимодальності, сформована на перетині семіотики, дискурс-аналізу та культурології, розглянута як релевантна до аналізу авторського кінематографа, зокрема в аспекті аудіального простору. Охарактеризовано базові теоретичні підходи до мультимодального дискурсу, насамперед у працях Г. Кресса, Т. ван Левена, Дж. Бейтмана, Дж. Вільдфоєр, які обґрунтовують рівноправність модусів як джерел значення. Окремо акцентовано на внеску соціальної семіотики та мультимодальної теорії, які пропонують нові принципи інтерпретації фільмів як складних семіотичних структур. Теорія мультимодальності критикує лінгвоцентризм традиційної семіотики, наголошуючи на взаємодії різних модусів (візуального, аудіального, вербального тощо) та їхніх афордансів. Увага зміщується від пошуку «кодових» відповідностей до аналізу семіотичних ресурсів як умов смислотворення, що залежить від досвіду, знань і позиції реципієнта. Цей підхід дозволяє гнучкіше аналізувати функціонування музики в кіні, не зводячи її до сталих типологій чи функціональних моделей. Саме тому особлива увага приділяється інтерпретативному потенціалу музики, який варіюється залежно від культурного контексту і наративної стратегії.

На завершення обґрунтовано доцільність екстраполяції мультимодального підходу на фільмографію Лукіно Вісконті, враховуючи її міжмедійний характер та аудіовізуальну складність. Запропоновано п'ять ключових контекстів — опера, міт і пам'ять, література, сексуальність та еротизм — як релевантні для аналізу музичного модусу в його фільмах. Така система дозволяє структурувати інтерпретацію, водночас зберігаючи складну взаємодію модусів у межах цілісного кінематографічного висловлювання. Таким чином, перший розділ закладає концептуальну основу для подальшого аналізу кінематографічного спадку Вісконті через призму мультимодального дискурсу.

У другому розділі проаналізовано вплив ключових біографічних, культурних і соціальних контекстів на фільмографію Лукіно Вісконті, зокрема в аспекті музичного модусу. Автор акцентує увагу на парадоксальності ідентичності Вісконті — поєднанні аристократичного походження з комуністичними поглядами, католицького виховання з гомосексуальністю, що актуалізується у темах його фільмів. Виокремлено п'ять основних смислових контекстів: опери, міту й пам'яті, літератури, сексуальності та еротизму, які є репрезентативними як у творчості Вісконті, так і в сучасному європейському кіні. Особливо підкреслено вплив оперної культури на структуру його фільмів — як на рівні композиції, так і символіки, що унаочнює взаємодію з жанром

через цитати, паралельні наративи та міфологеми. Такий підхід демонструє, як музичний модус у Вісконті виконує структуротворчу та інтерпретаційну функції, вкорінені в міжмедійній природі фільму.

У дослідженні проаналізовано міфологічну та меморальну тематику як невід'ємні елементи пізнього періоду творчості режисера, де музика слугує інструментом оприявлення суб'єктивного часу героя. Звуковий модус у цих фільмах функціонує як внутрішній коментар до сюжетного часу, сигналізуючи про перехід від циклічного міту до лінеарності історії, що часто завершується екзистенційною поразкою персонажа. Такий перехід виявляє центральний наративний конфлікт, де музика маркує внутрішню трансформацію. Паралелі з творчістю Ф. Зеллера (стрічка *The Father*) демонструють, що подібні прийоми використовуються і в сучасному кіні, однак з інакшою семантичною спрямованістю — прагненням повернення до об'єктивної реальності. Це підкреслює як спадковість, так і ідейну розбіжність між класичними й новітніми стратегіями мультимодального конструювання.

Літературний контекст постає важливим компонентом фільмів Вісконті, які переважно є екранізаціями або містять інтертекстуальні посилання до літературних джерел, що збагачені музичними рефлексіями. У роботі показано, як музика дозволяє розширити смислові горизонти літературного матеріалу, переорієнтовуючи його інтерпретацію. Приклади з творчості Й. Лантімоса та У. Зайдля демонструють, що композитори в сучасному авторському кіні активно використовують музичні модуси як засоби формування внутрішнього погляду персонажа або ж як засіб трансгресії. Особливо яскраво це простежується в темах сексуальності й еротизму, де музика стає інструментом розкриття меж між соціально прийнятним і маргінальним. Зрештою, хоча виокремлення контекстів у мультимодальному аналізі неминуче спрощує цілісність художнього висловлювання, воно дозволяє унаочнити специфіку функціонування кожного модусу і формує підґрунтя для цілісної інтерпретації фільму.

Підсумовуючи результати дослідження, О. В. Островський окреслює музику в кінематографі Лукіно Вісконті як повноцінний семіотичний модус, що функціонує у взаємодії з візуальним, наративним та культурним вимірами фільму. Застосування мультимодального дискурс-аналізу дозволяє переосмислити традиційний функціоналістський підхід до звуку в кіні, зокрема в контексті опери, міту, пам'яті, літератури, сексуальності та еротизму. Автор демонструє, що музичні стратегії Вісконті є результатом складної взаємодії культурних контекстів і біографічного досвіду, що актуалізує потребу

в міждисциплінарному аналізі. Компаративне залучення фільмів сучасних європейських режисерів показує тяглість естетичних принципів та інтермедіальних рішень, водночас окреслюючи можливості рецепції класичного кінематографа в сучасному мистецькому дискурсі. Такий підхід демонструє перспективність мультимодальної методології для аналізу авторського кіна різних історичних періодів.

У роботі обґрунтовано доцільність імплементації мультимодального підходу до українського кіноаналізу, зокрема щодо творчості класичних композиторів та режисерів XX століття. Ретельний аналіз музичного простору у фільмах Вісконті та споріднених сучасних стрічках вияляє його ключову роль у формуванні естетичних, структурних та ідеологічних наративів. Доведено ефективність методології, заснованої на концепціях Кресса, ван Левена, Шіона та інших, у виявленні багаторівневих смислових зв'язків, зокрема через «дифузію» контекстів. Дисертація не лише актуалізує постать Вісконті, але й створює інструмент для подальших досліджень звуку та музики в кінематографі як ключових чинників смислотворення та спонукає до переосмислення аудіального виміру фільму в межах сучасної гуманітарної науки.

Дисертаційна робота оформлена відповідно до вимог Наказу МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації».

Мова та стиль викладення результатів.

Дисертаційна робота написана українською мовою. Виклад матеріалу логічний, послідовний, доступний для сприйняття, демонструє фахову підготовку здобувача.

Оприлюднення результатів дисертаційної роботи.

Наукові результати дисертації висвітлені у 22 наукових публікаціях здобувача, серед яких: 3 статті в наукових фахових виданнях України, 19 праць апробаційного характеру, які додатково розкривають наукові результати дисертаційного дослідження. Виклад основних результатів дисертації у наукових публікаціях є достатньо повним. Статті та публікації О. В. Островського присвячені мультимодальному підходу до кінематографа, інтермедіальним зв'язкам між кіном та оперою, музиці як смислотворчому компоненту у фільмах Лукіно Вісконті та ролі його приватної бібліотеки у реконструкції творчості митця, історико-культурній рецепції кіна через аудіальний досвід та музику тощо, надруковані у фахових журналах, де пройшли відповідне рецензування та редагування, вони є одноосібними і

відповідають темі дисертації. Таким чином, наукові результати, викладені в дисертаційній роботі, повністю висвітлені у наукових публікаціях здобувача та відповідають вимогам п. 8–9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Недоліки, зауваження, дискусійні питання до дисертаційної роботи.

1. У роботі автор досліджує музику у творчості Лукіно Вісконті в контексті не акомпанементу, а носія культурної, міфологічної та емоційної інформації, що дозволяє глибше інтерпретувати його фільми, виводячи їх за межі вузького стилістичного аналізу. Водночас, інтермедіальні аспекти могли б бути доповнені детальнішим аналізом конкретних сцен, де особливо помітна взаємодія музичної складової з візуальним рядом.

2. Попри слушно підкреслену оперність фільмографії Лукіно Вісконті, в дисертації варто було б провести глибший аналіз того, як саме режисер втілював принципи оперної постановки в структури кінотвору, зокрема специфічні прийоми, запозичені з опери: візуальну симетрію, ритмічну організацію кадру за зразком арій чи ансамблів, використання простору як акустичної резонансної зони, монтаж як аналогію музичної драматургії. Наявна в роботі характеристика «оперного простору» залишається переважно метафоричною і не розкриває технічно-постановчих механізмів, що могли б збагатити мультимодальний аналіз.

3. Автор приділяє належну увагу темі сексуальності та еротизму у фільмографії Лукіно Вісконті, але цей аспект розкривається переважно у межах культурологічного та філософського дискурсу. Слушно було б задіяти психоаналітичний інструментарій, який традиційно є продуктивним у дослідженні тілесності, бажання, витіснення, інцестуальних конфліктів та інтердискурсивної напруги. У проаналізованих стрічках музика часто виступає не просто як супровід або емоційне тло, а як акустичний еквівалент витісненого або несвідомого, що проривається в наратив. Психоаналітична перспектива могла б допомогти глибше інтерпретувати музичну тканину фільмів — як симптоматичну, структурно значущу, пов'язану з екзистенційною дестабілізацією суб'єкта. Наразі ж музика розглядається насамперед як інтермедіальний ресурс або як носій культурного коду, проте не як психоафективний механізм, здатний «говорити» там, де вербальний дискурс мовчить.

Висловлені зауваження не впливають на загальний рівень представленого дослідження, а лише вказують на можливі аспекти його продовження. Висловлені зауваження не є визначальними і не применшують наукову новизну й практичну значущість результатів, вони не впливають на позитивну оцінку дисертаційної роботи.

Висновок про дисертаційну роботу.

Дисертаційна робота «Рецепція кінематографічного спадку Лукіно Вісконті в оптиці мультимодального дискурс-аналізу» здобувача ступеня доктора філософії Олександра Васильовича Островського виконана на належному науковому рівні, не порушує принципів академічної доброчесності та є закінченим науковим дослідженням, сукупність теоретичних та практичних результатів якого розв'язує наукове завдання, що має істотне значення для спеціальності 034 «Культурологія» з галузі знань 03 «Гуманітарні науки». Дисертаційна робота за актуальністю, практичним значенням та науковою новизною одержаних результатів відповідає вимогам чинного законодавства України, передбаченим п. 6 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Здобувач Олександр Васильович Островський заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 034 «Культурологія».

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри режисури кіно і телебачення
факультету кіно і телебачення Київського національного
університету культури і мистецтв,

академік Національної академії мистецтв України Ганна ЧМІЛЬ